

NEDELJA SARAJEVO, 15.10.1989.

REFORMA ILI ŠOVINIZAM

Otkud sumnja u ideju socijalizma? Mislim da je to zato što se izbegava susret s onim što je savremena Evropa, savremeni svet hiljade puta pokazao i što sada potvrđuje i rasplamsavanje krize socijalističkih društava

Danas je otvoreno pitanje Evrope i Jugoslavije, a kako je Evropa deo sveta, otvara se i to šire pitanje. U odgovoru na postavljena pitanja nije bez značaja s kog aspekta se raspravlja. Hoćemo li iz pravca Jugoslavije ka Evropi ili iz Evrope u Jugoslaviju? No, pri tome, prečesto se jedna stvar zaboravlja: Jugoslavija, kakva god da je, pa i kada nam se, kao danas, i ne sviđa, jeste deo Evrope. Svi njeni bolni problemi su i problemi Evrope. Deo te Evrope je i Istočna Evropa, ali i Zapadna Evropa. Čini se da je najnoviji zaplet drame i započeo otuda što ovaj trenutak obeležavaju pokušaji da se izbrišu tako oštre i besprizivne ideološke, političke, vojne i druge podele Evrope na Istok i Zapad. Otvara se pitanje prepoznavanja novog identiteta Evrope. A to od svih činilaca Evrope traži i sopstveno preispitivanje.

Kao prvo postavlja se pitanje šta je Evropa danas? Susrećemo se u odgovoru na ovo pitanje sa brojnim različitim, pa i međusobno suprotstavljenim odgovorima. Susrećemo se i u stvaranju javnog mnjenja u nas i o ovim pitanjima i sa punom naivnošću, koja je ove prostore odlikovala krajem prošlog kao i početkom ovog veka, koju su mnogi tadašnji kritičari nazivali »manicom jevropizma«, podrazumevajući pod tim malograđanski odnos prema »Jevropi«. Obnavlja se taj manir i danas i nije on sam po sebi nešto loše. Uostalom, čim postoje malograđanski slojevi i malograđanske ideologije, postoji i njihov stav prema svetu i Evropi. Problem nastaje onda kada taj stav postane odrednica ukupne politike, kada se politika potvrđuje kao uključivanje »bez ostatka« uz potiranje svog nestabilnog identiteta ili kao uključivanja ili frustrirajuća samodovoljnost, zatvorenost i odbijanje »bauka Evrope«.

Druge odgovore neću sada kandidovati kako ne bih previše opteretio lenjost mišljenja ali, barem ova dva su podjednako u igri, čak i u Evropskom parlamentu i u Evropskoj zajednici, a posebno u našim »evropskim glavama.«

Jedna je ona ideja koju je zagovarao i Ortega. To je ideja ujedinjenja Evrope, u kojoj bi levica, u kojoj bi se demokratske snage ujedinile suprotstavljajući se nadirućem fašizmu, nadirućem konzervativizmu.

Druga je ona ideja, kasnije nastala, o Sjedinjenim Državama Evrope, koju je možda najbolje artikulisao, vjerovatno i zato što je bio izvan Evrope, Nelson Rokhfeler. To je ideja o oblikovanju federativne Evrope po modelu, ali i pod idejnim, političkim, ekonomskim i ostalim uticajem SAD. I na ovom malom primeru možemo da vidimo da jedna naizgled ista ideja - ideja Evrope, njene integracije - može biti u funkciji demokratije, ali i u funkciji podele Evrope. I zbog toga se svaki koncept mora promišljati s obzirom na sve svoje konsekvence, te i s obzirom na kontekst i snage realizacije date ideje. Pri tome bi trebalo uočavati one životne probleme koji zahtevaju rešavanje.

Danas vidim najmanje dva problema Evrope, dva protivrečna procesa koji traže razrešenje. Postoji u Evropi borba između nacionalizma, regionalizma i sila integrisanja. Pri tome, i nacionalizam i regionalizam ponekad se mogu pojavljivati i kao ideologije i prakse integrisanja. To, pak, protivreči sopstvenom iskustvu, što često zaboravljamo. I nacionalizam, a posebno regionalizam, mogu ponuditi puteve prevladavanja nekih postojećih ograničenja, granica, mada one same imaju svoja krajnja ograničenja. Ne mogu te ideje na dugi rok zadovoljavati potrebe za

širim povezivanjem i ne mogu voditi stvarnoj integraciji - organskoj solidarnosti društva, Evrope i sveta. Ni to ne bi trebalo zaboravljati. Ispod svega toga vidim problem sveopšte krize društva i čovekovog identiteta, pa onda i krize svih, te i identiteta levice. Zapravo, krize u odgovaranju na pitanje šta je politički odgovor koji, u Evropi današnjice, zadovoljava čovekove potrebe i koji je emancipatorski.

Problem krize identiteta pokušava se politički i idejno rešiti pre svega pod snažnim uticajem preloma iz 1968. godine. I već od tada najmanje su dva odgovora.

U Zapadnoj Evropi, a to se i kod nas videlo, 1968. su na pitanje ko sam ja?, ponuđeni odgovori francuskog maja i nemački odgovor. Odgovor koji simboliše francuski maj sažimao se oko političke ideje o budućem društvu ravnopravnosti, ali i egalitarnosti, kao i kolektivnosti. Zahtevalo se ukidanje svih postojećih institucija. Drugi odgovor je - i tada kao i davne 1848. godine - bio onaj nemački, koji se kretao oko pitanja: Šta je, danas, biti Nemač? Na ovo pitanje nuđen je odgovor sa progresivnim nabojem koji je polazio od pronalaženja čovekovog identiteta i u novom definisanju Nemca kao čoveka koji je spoznao i kritički se odredio prema teškom nasljeđu konzervativnog i genocidnog, pre svega u politici i praksi trećega Rajha. Drugi odgovor bio je odgovor staroga nemačkog šovinizma: Nemačka, Nemačka iznad svega! Sigurno je da, za Nemca iz DDR-a i BRG, rešenje ovog problema jeste početak novog puta u emancipaciju, jeste pretpostavka emancipacije. Ali, mora se konstatovati da je, zavisno od toga koji se odgovor izabere, prisutna i mogućnost šovinizma, nove frustriranosti i ksenofobičnosti, dakle zatvaranja i bežanja od ostatka sveta koje se može pretvoriti i u agresiju. Uostalom, ponuđena su dva različita odgovora: u '68, u nas: među beogradskim i sarajevskim studentima odnosno u Prištini i Zagrebu. Bile su to dve vrste odgovora na isto pitanje. Nije to plod zabluda ljudi, nego je to izraz protivrečnosti istorijskih, društvenih procesa i zato se, kad-tad, mora vratiti izučavanju realnosti, društvene stvarnosti i pokušati da se misli ideja, da se vodi politika koja će da usmerava razvoj društva, a ne samo da preraspoređuje pojedine ljude ili takozvane globalne odnose političkih snaga. To je jedan od prvih uslova da bi se bilo, kako se to kaže, levice.

Evidentna je kriza socijalizma, i u Evropi. I to u dva segmenta: kriza prakse, postojećih tzv. socijalističkih društava, odnosno, država koje se nazivaju socijalističkim, takođe raste i otklon sumnji u samu ideju socijalizma. Otkud sumnja u ideju socijalizma? Mislim da je i to zato što se izbegava susret s onim što je savremena Evropa, savremeni svet hiljade puta pokazao i što sada potvrđuje i rasplamsavanje krize socijalističkih društava — još nije izvršen odlučujući izbor između dva moguća odgovora: reforma ili šovinizam. Važno je to i za Jugoslaviju. Krene li se za idejom šovinizma, vrlo brzo će se uvideti da problem nije rešen. Jedna od mogućnosti za putovanje u šovinizam jeste: obnova evropocentrističkog mentaliteta i stava. Ali ne može se zbog opasnosti od evropocentrizma izbegavati rasprava o problemu evropskog identiteta ni njegovo potvrđivanje.

Druga mogućnost putovanja u šovinizam jeste u ideji separatizma. Evropa, inače, napušta logiku »lanca za topljenje«, ali napušta i isključivo oslanjanje na ljudska prava kao jedini i sverešavajući mehanizam rešavanja problema nacionalnih, etničkih grupa i posebno manjina, otpočinje ozbiljno suočavanje sa problemom oživljavanja nacije, etnosa. Ne postoji, danas, u Zapadnoj Evropi nijedan separatistički program, politika koja radi na otcepljenju i stvaranju sopstvene države. Oni se, doduše, usmeravaju ka stvaranju federacija ili konfederacija, ka autonomiji, zapravo ka kontroli sopstvenih resursa, sopstvenog razvoja. S druge strane, sve je rasprostranjenije saznanje da se represijom ne može rešavati ni problem terorizma, a kamoli nacionalizma i separatizma. Mora se ići na celovite reforme. Zapravo, ako hoćemo da mislimo o Jugoslaviji i Evropi, moramo da počnemo da Jugoslaviju mislimo kao državnu, ali i kao

društvenu zajednicu ljudi, naroda koji u njoj žive. To sve zahteva da se nastavi rasprava, istraživanja, ali da se stvara javno mnjenje u kome će se o temi »Evropa i mi« diskutovati i kao o temi Saveza komunista. I mada je u Savezu komunista, u njegovim časopisima, već ranije raspravljano o ovoj temi i izneto mnogo plodnih ideja, činjenica je da Jugoslavija nema strategiju svog postavljanja pred problemima Evrope. Svi kukamo: Hoćemo u Evropu! Ali, ozbiljne strategije — kako teorijskog promišljanja, tako i praktično političkog poteza — nema. Ne znači da taj odgovor SK može sam dati, ali sigurno je da treba da podstiče rasprave, u sebi i kod drugih. Ta strategija mora biti rezultat opštedruštvenog konsenzusa, inače će biti nametanja, a od nametanja sreće nema.

Za stvaranje te strategije nužno je da se vidi koje ideje, koje programe danas prihvataju tzv. leve snage i koje ideje i koji programi doista jesu socijalistički i emancipatorski. Čini se da su to neke iz »starog arsenala«, nikad neostvarene i uvek aktuelne teme koje traže uvek nova problematizovanja. Na primer, to je tema sloboda, ali i tema demokratije koja se, danas, artikuliše i kao tema o demokratskoj pravnoj državi. Zatim, to je i promišljanje rascepa društva i država. Tu je priznavanje i promišljanje realnosti političkog, kulturnog, sveopšteg pluralizma. Ali, tu je i tema sveopšte slobodne komunikacije ljudi, roba i ideja. I, naravno, tema mira. Nasuprot ovog, u Evropi, a i u nas, postoje i druge ideje. Primera radi, postoji ideja raznih monolitizama, ne samo staljinističkih. Postoji ideja unijaćenja, zapravo stalni pokušaji da se u praksi ostvari brisanje svih razlika i osobenosti. Postoji u Evropi, kao i u nas, poziv na kolektivitet kao što su nacija i rasa. Čuju se i u Evropi, možda manje nego u nas, i pozivi na oružje, na rat. Da bi se Savez komunista stvarno idejno opredelio, mora SK da definiše sebe samog. Tek tada je moguće pronaći delotvorni izlazak iz postojeće krize. Pri tome ne bi trebalo zaboraviti ni onu mudru jevrejsku izreku: »Kada ti se čini da nema izlaza, postoje najmanje četiri«.